

Հ. Գ. ԽԱՎՓԱԽՉՅԱՆ

(Ճարտարապետական գիտությունների
բեկնածու)

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄՊՈԶԻՑԻԱՅՈՒՄ*

Արձանագրությունները փորագրվում էին կա՛մ հուշարձանի կառուցման աշխատանքների ընթացքում, կա՛մ զգալիորեն ուշ: Կառուցման ժամանակվա արձանագրությունները միշտ օրգանապես ձուլվում էին ձևավորման և կապվում հուշարձանի կառույցի հետ: Ուշ ժամանակներին վերաբերող արձանագրությունները հազվագյուտ դեպքերում են ունենում որևէ ճարտարապետական-գեղարվեստական նշանակություն, որովհետև մեծ մասամբ նրանք խախտում էին շենքի այս կամ այն մասի կոմպոզիցիոն միասնությունը:

Որպես կանոն, արձանագրությունները դասավորվում էին տեսանելի տեղում և շատ քիչ դեպքերում միայն աչքից թաքնված անշուք տեղերում: Վերջինների թվին պատկանում են այն արձանագրությունները, որոնք համեմատորեն հայտնում են կառուցողի կամ վարպետի անունը: Հավանական է, որ այդպիսի արձանագրությունները կատարվում են առանց պատվիրատուի գիտության, որը արգելում էր հիշելու վարպետի անունը: Նման արձանագրություններին է վերաբերում փորագրի Պավկոսի անունը, որը վարպետորեն հյուսված էր Նոր-Գեորգիի ԺԳ դարի խաչքարի ձախ ներքևի անկյունը զարդարող ութանկյուն աստղի նախշի մեջ: Հաղարծնի սեղանատան կառուցող (ԺԳ դ.) վարպետ

Մինասի անունը զետեղված է արևմտյան երդիկի հարավ-արևելյան անկյունում վերից վար: «Մ» գլխատառով են նշված սեղանատան շարվածքի քարերից շատերը: Գեղարդի Ալրիվանքի «Ավաղան»-ի (1283 թ.) երդիկը ձևավորող քիվի ստալակտիտների և կամարը երիզող բարձրաքանդակ պտուղներով ու նոներով կազմված հարդարանքի միջև ստվերի տակ է փորագրված Գալլաձագ անունը:

Արձանագրությունները փորագրվում էին հարավային, արևմտյան և արևելյան ճակատների վրա: Հյուսիսային՝ արևել-չլուսավորվող ճակատների վրայի արձանագրությունները հազվադեպ էին: Ռելիեֆի ոչ մեծ խորությունն ընթեռնելի էր դարձնում արձանագրությունը շնորհիվ արևոտ օրերի շատության, արևի բարձր դիրքի, երկնակամարի պայծառության և օդի թափանցիկության:

Որպես օրինակ արձանագրությունները անբախտելիորեն կապվում էին ճարտարապետական մանրամասների՝ քիվերի, դռների և լուսամուտների եզրակալների և առանձին դասավորված դեկորատիվ զարդերի հետ, որոնք շատ լավ աչքի էին ընկնում արևով ողողված պատի հարթության վրա:

Ըստ իրենց գեղարվեստական որակի և հուշարձանի ճարտարապետական ձևավորման մեջ կատարած դերի, արձանագրությունները բաժանվում են հետևյալ խմբերի:

* Շարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1959 թվականի № 8-ից:

1. Արձանագրություններ, որոնք կապված են կառուցվածքի տեկտոնիկայի հետ:

2. Արձանագրություններ, որոնք մտցված են ճարտարապետական տարրի մեջ:

3. Արձանագրություններ, որոնք մտցվել են զարդաքանդակի մեջ, կամ որոնք կատարում են այդ դերը:

Արձանագրությունների գեղարվեստական բնույթի համապատասխան, ընտրվում էր նաև տառերի ուղեգրը՝ խորացված կամ ուղուցիկ. մեկը միշտ կիրառվում էր առաջին երկու խմբերում, մյուսը՝ բացառապես միայն զարդանկարային փորագրություններում:

Առաջին խմբի արձանագրությունները, որոնք կապված են կառուցվածքի տեկտոնիկայի հետ, ընդգծում են պատի մակերևույթի նշանակությունը: Խորացված տառերի բարակ գծագրությամբ և ոչ խոր ուղեգրի տարածությունների բացակայության դեպքում, արձանագրությունները խիտ կերպով ծածկում էին մակերևույթը և քարերի միջև եղած կարերը: Այսպիսով միասնական մակերեսի տպավորություն ստեղծելով, ուժեղացնում էին պատի տվյալ մասը, տալով նրան հզորություն և միաձուլության կերպարանք: Որպես օրինակ, այդ արձանագրությունները տեղավորվում էին պատի այն մասում, որն անմիջապես վերը գտնված էլեմենտի բեռը վերցնում է իր վրա: Այդպիսի էլեմենտներ են պսակող քիվը և գոտին: Այս էլեմենտների հետ կապված արձանագրությունները, նսեմացնելով նրանց երկարաձիգ բնույթը՝ իրենք ևս ստանում են ժապավենի տեսք:

Երկարաձիգ արձանագրությունները գտնվում էին շենքը բարձրության կեսի վրա և կոմպոզիցիոն կերպով կապված լինելով ուրեմ, դեկորատիվ մանրամասի՝ դռան կամ լուսամուտի եզրակալի հետ, պատի ուժեղացման տպավորություն էին թողնում նրա միջին, առավել խոցելի մասում:

Կառուցվածքի տեկտոնիկայի հետ կապված արձանագրությունները լինում էին և՛ մի տողանի, և՛ բազմատող:

Շենքը գոտկող միատող արձանագրություններում, մասշտաբը պահպանելու և անհրաժեշտ տպավորության հասնելու համար, տառերը անում էին մինչև 20 սմ. բարձրության, իսկ շենքը գոտկող բազմատող արձանագրություններում, տողերի քանակից ելնելով, տառերի բարձրությունները մի քիչ փոքրացնում էին:

Նվազագույն բազմաբանակալ (2 դար) շենքը գոտկող միատող շինարարական արձանագրությունը անցնում է պատի երրորդ շար-

քի տակից, շարքերը հաշվելով պատվանդանի ամենավերի գծից (նկար 7):

Հատվելով դռան պորտալի հետ, արձանագրությունը պարուրելով որմասյունների գլուխները, կենդանացնում է նրանց յուրահատուկ զարդով: Իր բարձրությամբ մոտավորապես համապատասխան լինելով պատվանդանի ելուստին (մինչև 20 սմ.), անընդմեջ ձգվող արձանագրությունը քիվի և պատվանդանի հետ մեկտեղ, ընդգծում է շենքի երկարաձիգ լինելը և կամարի հինարանների տալիս է ուժեղ տպավորություն:

Նույնանման դասավորություն և նշանակություն ունեն Աշտարակի Կարմրավոր (է դար) և Կարսի շրջանի Նախճվան գյուղի (է դարի վերջը) եկեղեցիների միատող արձանագրությունները²⁴, Բագարանի Ս. Թեոդորոս եկեղեցու (624—681 թ. թ.) միատող արձանագրությունը, որը պարուրում է բազմանկյան աբսիդային ելուստները, դասավորված է զգալի բարձրության վրա քիվի տակ: Արձանագրությունը չի մասնատվում, այլ ժապավինաձև ձգվում է փաթաթելով շենքը նույնպես, ինչպես քիվը: Արձանագրությունն ու քիվը լրացնում են միմյանց: Արձանագրությունը դասավորված լինելով քիվից ընկնող ստվերի սահմաններից դուրս, շնորհիվ տառերի նրբագեղ գծագրության, մանավանդ արևի լուսավորության ժամանակ, կարծես թե կազմում է ոչ մեծ, բայց իր պրոֆիլով գեղեցիկ քիվի շարունակությունը:

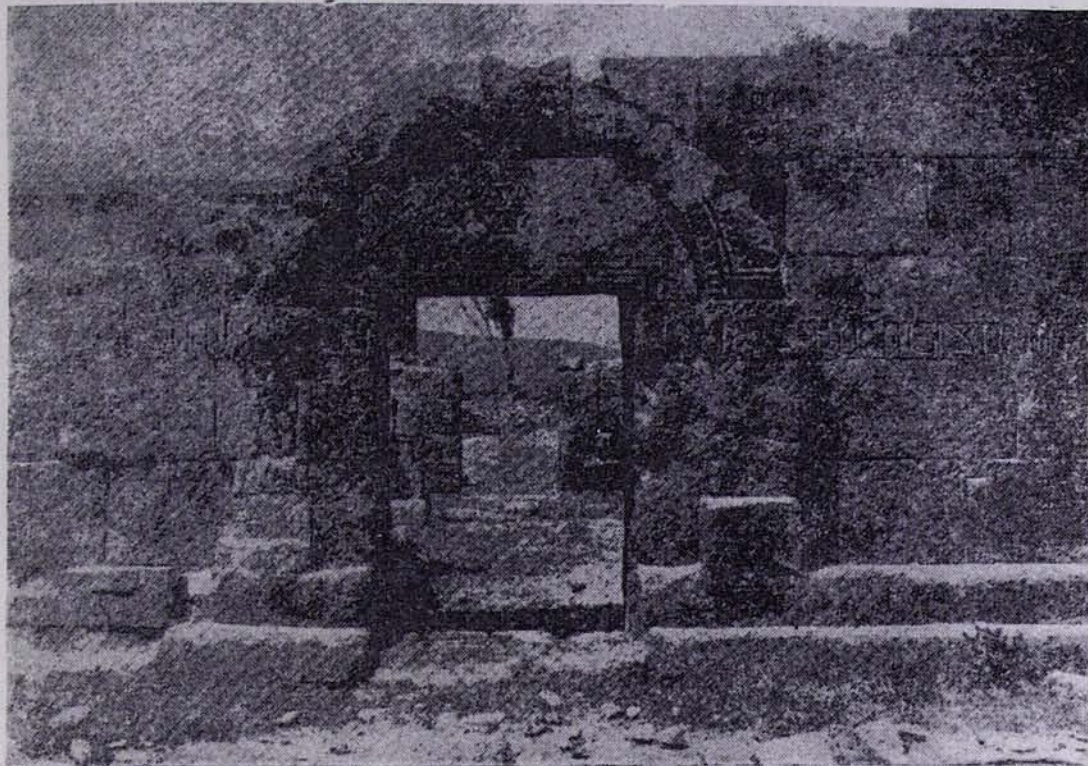
Խժկոնքի Ս. Աստվածածին եկեղեցու (ԺԱ դար) քառատող արձանագրությունը պարունակում է բազմակող պարագիծ ունեցող եկեղեցու առնվազն հինգ կողմ խորանների լուսամուտների բարձրության վրա: Փոքր ելուստավոր դեկորատիվ գոտու տակը փորագրված արձանագրության տառերը նույնպես ներդաշնակվում են գոտու քանդակի դեկորի հետ:

Նորավանքի Սմբատի դամբարանի (1275 թ.) հյուսիսային պատի վրա գտնվող քառատող արձանագրության մեջ հաշվի են առնված այդ պատի կողմնորոշման բոլոր առանձնահատկությունները: Քիվից ընկնող ստվերի բացակայությունը հնարավորություն է տվել արձանագրությունը դասավորելու անմիջապես նրա տակ, և որպեսզի խորացված տառերը առավել հստակ և ընթեռնելի լինեն, նրանց ուղեգրի հատվածքը ավելացված է տեղ-տեղ մինչև 8—10 սմ., իսկ բարձրությունը մինչև 15 սմ.:

²⁴ 2. Ա. Օրբելի, «Կամսարական իշխանների երկու շինարարական արձանագրություններ», «Քրիստոնեական Արևելք», Պետրոգրադ, 1915 թ., հատ. 3-րդ, 2-րդ հրատ., էջ 297—298 (ռուսերեն):

Կեչառիսի Ս. Գրիգոր եկեղեցու վեց տողանի մեծ արձանագրությունը, որը փորագրված է շենքի կառուցումից հետո 1051 թվականին, նույնպես ժապավենի նման բռնում է հարավային ճակատի բարձր մասի ողջ լայնությունը: Նա դասավորված լինելով վերի լուսամուտների ցածի մասում, օրգանապես կապված չէ կոմպոզիցիայի հետ, ժապավենը կտրտված է լուսամուտի

քարերի կարանները, ամբողջությամբ ծածկում էին ողջ մակերևույթը: Այստեղ արձանագրությունը կարծես միավորում է շարվածքի քարերը, տալով պատի այդ հատվածին միաձուլվող զանգվածի մեծ տպավորություն: Ստեղծելով յուրահատուկ ձևի մանր նախշ՝ արձանագրությունը առանձնացվում է ճակատի այլ ճարտարապետական մանրամասներից:

Նկար 7

ՆՂՎԱՐԴԻ ԲԱԶԻԼԻԿԱՅԻ ՀԱՐԱՎԱՑԻՆ ՊԱՏԻ ՎՐԱՅԻ ՄԻԱՏՈՂ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

բացվածքներով, որի հետևանքով խախտված է նրա տեկտոնիկական իմաստը:

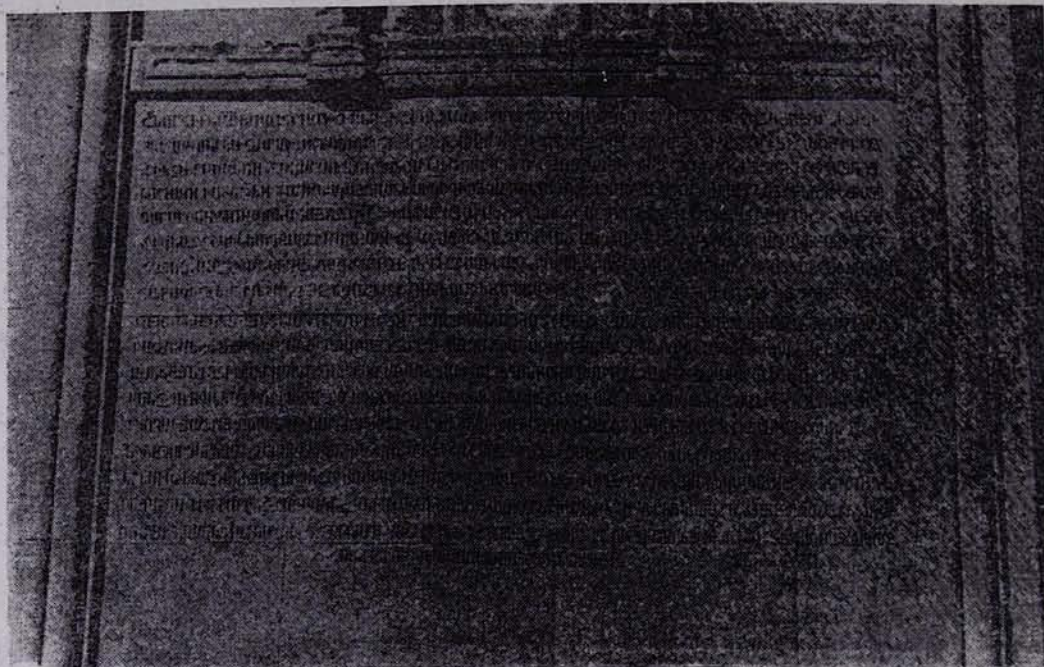
ԺԱ-ԺԲ դարերի միջև ընկած ժամանակամիջոցում մեծ արձանագրությունները հաճախ բազմատող էին արվում, որոնց հրկարությունը, որպես կանոն, պայմանավորված էր լինում ազատ տարածությունների չափերով, իսկ վերջիններս էլ կախում ունեին ճարտարապետական մանրամասների դասավորումից: Այդպիսին է, օրինակ, Մարմաշեն վանքի կաթողիկեսի շինարարական արձանագրությունը (986—1029 թ.թ.) (Նկար 8), որը փորագրված է հարավային ճակատի լուսամուտի տակ, դեկորատիվ կիսասյուների միջև: 18 տողանի արձանագրության ոչ մեծ ու խորը տառերը, որոնք դասավորված են առանց հաշվի առնելու

Մակերևույթը տեքստով համատարած ծածկելի բնորոշ է նաև խաչքարի տիպի դամբանաքարերի համար: Առանձին կանգնած խաչքարերի վրա (ինչպես օրինակ Տուտեորդու խաչքարը Սանահնում, 1184 թ.), արձանագրությունները բռնում են ուղղաձիգ քարի ողջ ետևի մասը, իսկ երեսի կողմը զարդարված է քանդակով, որի կենտրոնում զետեղված է մեծադիր խաչ: Ուրարտական ստեղծանքների նման, քարի ամբողջ մակերևույթը ծածկված է մանր մակագրություններով (համեմատել Նկար 9-ը Նկար 1-ի հետ):

Եթե խաչքարի հետևի մասը դիտելու հնարավորություն չէր լինում, օրինակ, երբ խաչքարը դրվում է կառուցվածքի պատի ընդհուպ (Սանահնի գրադարանի մոտի խաչ-

քարը), այդ դեպքում արձանագրությունը դասավորում էին խաչքարի վերի պսակող մասի հարթության, կամ պատվանդանի վրա, անգամ խաչի շուրջը: Այս վերջին դեպքում արձանագրությունը տրվում էր երկրորդական, հուշարձանի գեղարվեստական ձևավորման մեջ ենթակա դերը:

լու, և ապահովում են արձանագրության պահպանումը: Դասավորվելով հորիզոնական տողերով, խորացված ռելիեֆով արձանագրությունները ուժեղացնում էին դռան բացվածքի ծածկող բարավորի մակերևույթի միասնությունը: Որպես օրինակ կարող են ծառայել Տեկորի տաճարի (Ե դար, նկար

Նկար 8

ՄԱՐՄԱՇԵՆԻ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ՃԱԿԱՏԻ ԼՈՒՍԱՄՈՒՏԻ ՏԱԿԻ ՇԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

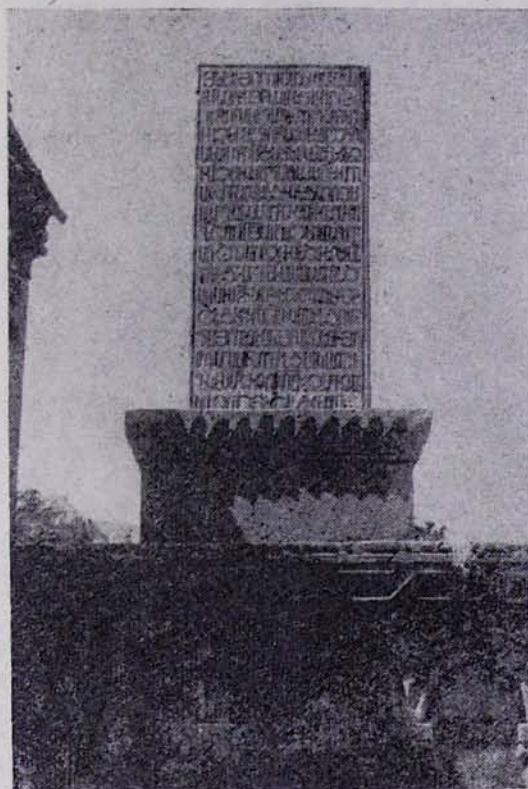
Երկրորդ խմբի արձանագրությունները, որոնք կապված էին ճարտարապետական էլեմենտների հետ, որպես կանոն, դասավորվում էին հիմնական մանրամասների դռան պորտալների, լուսամուտների (աղեղնակալների), կամարների և սյուների վրա: Այդպիսի արձանագրությունները օրգանապես մտնում էին հուշարձանի գեղարվեստական ձևավորման մեջ: Իրենց դասավորմամբ մակագրությունները հարմարվում էին այն մանրամասի ձևին, որով և ընդգծում և ուժեղացնում էր տվյալ ձևի ճարտարապետական արտահայտությունը նրա տեկտոնիկ իմաստը:

Արձանագրությունները դասավորելու համար սիրված տեղեր էին ուղղանկյուն դռների կամարակապ եզրակալների բարավորները: Այդ տեղերը տեսանելի են շինքը մուտք գործողներին, հարմար են կարդա-

10), Կեչառիսի Ս. Գրիգոր եկեղեցու (1033 թ.) պորտալները և այլն: Զաքարյանների՝ Սանահնում գտնվող դամբարանի (1189 թ.) ոչ խորը պորտալում արձանագրությունը անցնում է կամարի ուղղությամբ, որով նա ընդգծել է բարավորի ձևը և անցում է ստեղծել դեպի նրա կամարային երիզավորումը:

Շատ հաճախ արձանագրությունները դասավորվում էին կամարների և դռների պորտալները երիզող ուղղանկյուն շրջանակների վրա: Հաղարծնի ԺԳ դարի թաղակապ մատուռում մակագրությամբ է պատած ոչ միայն արևմտյան դռան բարավորի մակերևույթը, այլև զուգակցված կիսասյուների վրա հենվող, նրանց երիզող կամարը:

Նույն ճարտարապետական խմբի գավթի (ԺԲ—ԺԳ դ. դ.) պորտալում արձանագրությամբ է պատված համարյա ողջ մատչելի մակերևույթը:

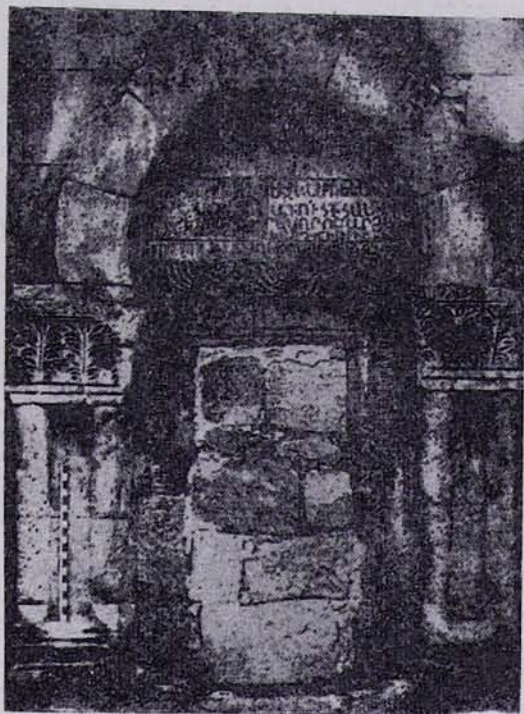
Նկար 9

ՏՈՒՏԵՆՈՐԿՈՒ ԽԱՉԲԱՐԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՍԱՆԱՀՆՈՒՄ

Կամարի բարավորի և նրա եզրին զետեղված շենքին ժամանակակից արձանագրությունները հարստացնում են պորտալի ճարտարապետությունը, իսկ առավել ուշ ժամանակներին, որոնք դասավորված են պատահական կերպով և չեն համակերպված ճարտարապետական մանրամասների ձևերին, խախտում են պորտալի գեղարվեստական միասնությունը:

Արձանագրությունների զետեղումը լուսամուտների աղեղնակալների վրա գլխավորապես կիրառվում է է—Ը դարերի ժամանակամիջոցում: Այդ ժամանակների աղեղնակալները դարդաքանդակներով հարդարում էին, որով և հնարավորություններ ստեղծում արձանագրությունները տեղավորելու:

Մաստարաչի Ս. Հովհաննես (է դար) եկեղեցու հարավային ճակատի լուսամուտի վրայի արձանագրությունը ոչ միայն պատում է աղեղնակալի ելուստավոր մասն ու լուսամուտի աղեղի սեպածե քարերը, այլև պատի նրանցից վեր դասավորված քարը (նկար 11), ընդ որում գրերի փորվածքի խո-

Նկար 10

ՏԵԿՈՐԻ ՏԱՃԱՐԻ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ՊՈՐՏԱԼԻ ԲԱՐԱՎՈՐԻ
ՎՐԱՅԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Նկար 11

ՄԱՍՏԱՐԱՅԻ Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵԼԵՑՈՒ
ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԼՈՒՍԱՄՈՒՏԻ
ՎՐԱՅԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

րությունը տարբեր է: Աղեղնակալի և սեպածե քարերի վրայի տառերի փորվածքը խորը չէ, և ուրվագծերը նուրբ են: Այս պարագան ուժեղացնում է տառերի միջև քանդակված խաղողի ողկույզի ուլիճի արտահայտչությունը: Իսկ պատի քարի վրայի արձանագրությունը փորված է ավելի խոր ուլիճով, որն անհրաժեշտ է՝ կապելու համար նրան աղեղնակալի ընդհանուր ձևի հետ:

Մոտավորապես ժ դարից սկսված, երբ լուսամուտների աղեղնակալները ընդունեցին առավել մանրացված ձևեր, արձանագրությունները սկսեցին փորվել լուսամուտի պոչիկին, քարի հարթ մակերևույթի վրա: Օրինակ՝ Սանահնի Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցու հյուսիս-արևմտյան խորանի առաջին հարկի լուսամուտի աղեղնակալի մանրացված պրոֆիլը արձանագրություն տեղավորելու համար պիտանի չի եղել: Հորիզոնական տողերով դասավորված արձանագրությունը, ընդգծելով թաղակապ քարի ձևը, լուսամուտի գեղարվեստական ձևավորման մեջ աշխուժություն է մտցնում:

Ներսի սյուների բների վրա արձանագրություններ փորագրելը լայն տարածում ստացավ մոտավորապես ԺԱ—ԺԲ դարերից սկսած, երբ Հայաստանում երևան եկավ կառուցվածքի մի նոր տիպ՝ քառասյուն ժամատունը կամ գավթիթ: Սանահնի ժամատան (1185 թ.) և Գեղարդի այրամեջ դամբարանատան (1288 թ.) սյուների բները համարյա ամբողջությամբ պատող փորագիր արձանագրությունները, իրենց դասավորությամբ ու տառերի ձևերով, ստեղծում են մի ուրույն դեկորատիվ նախշ: Այդ նախշը ունենալով քիչ խորություն, ուժեղացնում է սյան գեղարվեստական հարդարանքը, անխախտ պահելով նրա՝ կոնստրուկտիվ նշանակությունը: Արձանագրությունները դասավորվում էին նաև գավթի ծածկը պահող կամարների կողերի և աղեղնակալների վրա:

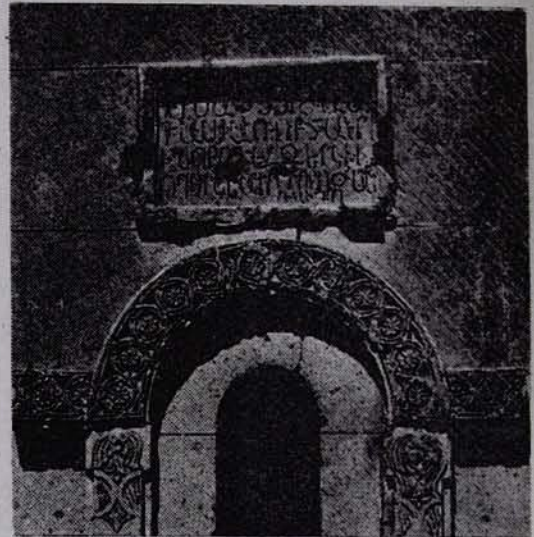
Այդպիսի օրինակներով հայտնի են Հռոմոսի վանքի, Հովհաննավանքի, Հաղբատի վանքի և այլ տեղերի հուշարձանները:

Կեչառիսի գավթում (ԺԳ դար) վեց տողանի արձանագրությունը զարդարում է կենտրոնական ծածկի ութակող պարփակ թաղը կրող արևելյան աստիճանավոր կամարի մակերևույթը: Իր դասավորմամբ ընդգծելով կամարի ձևը, արձանագրությունը փորված է ներսի առավել տեսանելի և լավ լուսավորված մասում:

Լինում է նաև այնպես, որ արձանագրությունը չի կապվում որևէ ճարտարապետական մանրամասի հետ, այլ մեկնաբանվում է որպես ինքնուրույն ճարտարապետական գեղարվեստական լուրջ: Այդպիսիների թվին

է պատկանում Անիի Ապուղամբենց Ս. Գրիգոր եկեղեցու արևելյան ճակատի արձանագրությունը (Ժ դարի երկրորդ կես) (նկար 12):

Մաստարայի Ս. Հովհաննես եկեղեցու արևմտյան ճակատի արձանագրության ձևավորումը հաջող կերպով կապված է շրջապատի մանրամասների հետ: Արձանագրու-

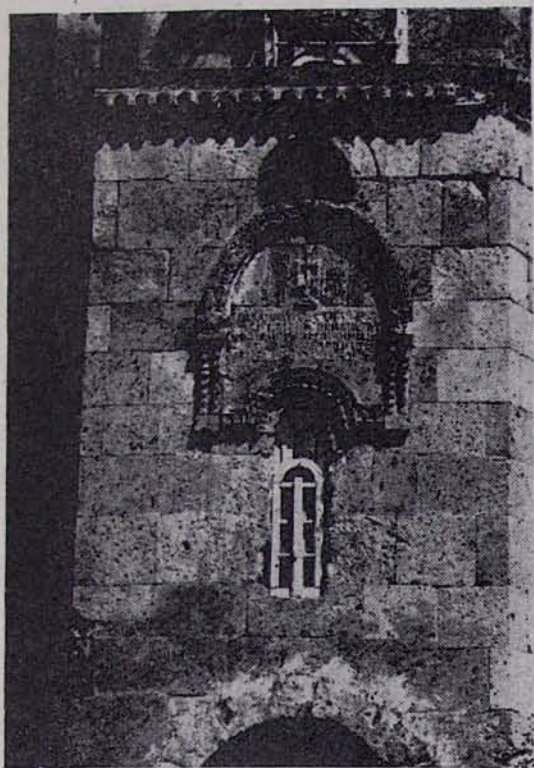

Նկար 12

ԱՆԻԻ ԱՊՈՒՂԱՄԲԵՆՑ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ԱՐԵՎԵԼԵԱՆ ԺԱԿԱՏԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՆԻՍՏԻ
ՎՐԱՏԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒՅՈՒՆԸ

թյունը դասավորված է երկու քարերի վրա (նկար 13): Զափով ավելի փոքր, վերևին կենտրոնում քանդակված է խոշոր խաչ, ներքևում ոճավորված բուսական զարդաքանդակով, շրջանակները երիզող դեկորատիվ կամարիկը միավորված է լուսամուտի աղեղնակալի հետ: Կամարիկի, շրջանակների և լուսամուտի աղեղնակալի մանրաքանդակումը միավորում է արձանագրության կոտորակված գծանկարը՝ նրբագեղ պսակող քիվի հետ: Արձանագրությանը դուրեկան ձևավորում վե տվել նրա հիմնական, դեկորատիվ նշանակությունը ճակատի կոմպոզիցիայում:

Առավել պարզ է ձևավորված Արուճի եկեղեցու արևելյան պատի անմիջապես արևելի կենտրոնական լուսամուտի վրայի արձանագրությունը: Այն փորագրված է մի փոքր թեքություն ունեցող շրջանակով երիզված ուղղանկյան մեջ: Նման երիզավորում կիրառվում էր Հայաստանում դեռևս Բ դարից (մ. թ. ա.) միջերիստոնեական հուշարձանների վրա:

Նկար 13

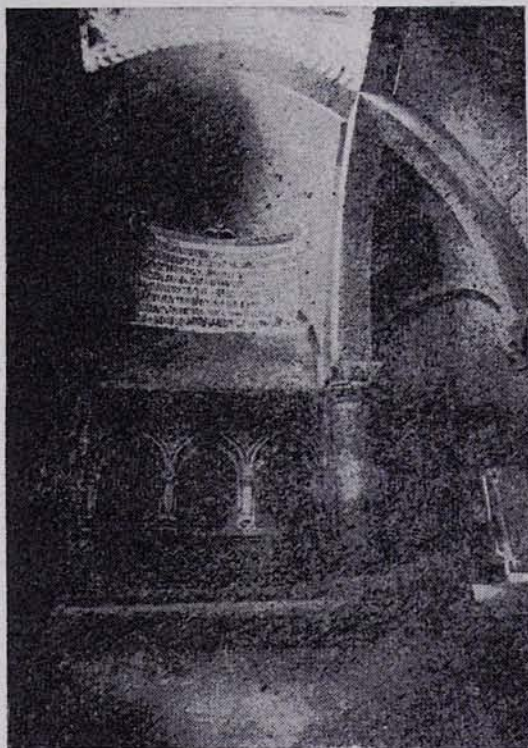
ՄԱՍՏԱՐԱՅԻ Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ՀԱԿԱՍԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ

Այս խմբի արձանագրություններին հա-
րում է արևի ժամացույցի ձևավորումը, որը
երբեմն զարդարել է Զվարթնոց տաճարի
հարավային ճակատը: Պրոֆիլացված շրջա-
նով սահմանափակված ժամացույցի վարդը
հորիզոնական գծով բաժանված է երկու կե-
սի, որոնցից ներքևի կեսը պարունակում է
ժամանակը ցույց տվող նիշը, իսկ վերինը
լրացված է մակագրություններով: Ժամա-
ցույցը ճակատի վրա ստեղծում էր բավա-
կանին արտահայտիչ դեկորատիվ պուտ:
Ներսում արձանագրությունները հաճախ
ձևավորվում էին որպես ինքնուրույն գե-
ղարվեստական տարր, որն էական դեր էր
կատարում սենյակների դեկորատիվ հար-
դարման գործում: Օրինակ կարող է ծառա-
յել Գեղարդի «Ավազան» կողմով ժայռափոր
տաճարի հարավային պատի վրա հատուկ
ձևավորված և խորշում փորագրված Պողո-
սաղրայանցի արձանագրությունը (1283
թ.) (նկար 14):

Երբորդ խմբի արձանագրությունները, ո-
րոնք մտցվում էին զարդաքանդակի մեջ,

կամ կատարում էին զարդաքանդակի դեր,
արվում էին բացառապես ուռուցիկ և ունենին
զգալի ռելիեֆ:

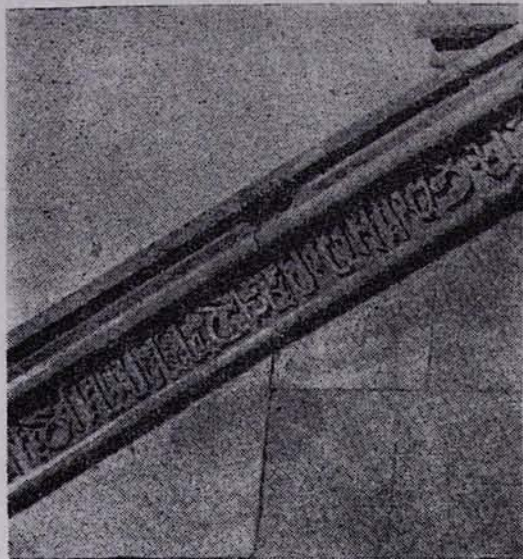
Իրենց ծագմամբ այդ արձանագրությու-
նները սերտորեն կապված են գրչագրության
արվեստի և մանրանկարչության հետ: Ինչ-
բնույթի զարդաքանդակի պիտի փոխարի-
նեն արձանագրությունները՝ երկրաչափա-
կան թե բուսական, դրան համապատասխան
էլ նրանք լինում էին ավելի կամ պակաս
ոճավորված կամ նախշված:

Նկար 14

ԳԵՂԱՐԴԻ ՎԻՄԱՓՈՐ ՏԱՀԱՐԻ
ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ՊԱՏԻ ՎՐԱՅԻ
ԽԱՂԱԿՅԱՆՑ ՊՈՒՇԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արձանագրություն-զարդաքանդակի բնո-
րոշ օրինակ կարող է ծառայել Հառիճի գըլ-
խավոր տաճարի արևելյան ճակատի քիվի
ուռուցիկ արձանագրությունը (1201 թ.):
Նա զետեղված էր երկու կիսագլանների մի-
ջև գտնվող թեք շերտի վրա (նկար 15): Ար-
ձանագրության ռելիեֆի դուրեկան հատված-
քը և տառերի ուղղաձիգ գծերի գերակշռու-
թյունը համապատասխանում են ուրիշ
քիվերի նույնանման տեղերում արված երկ-
րաչափական հյուսվածքային քանդակին:
Շնորհիվ այդ բանի՝ 6—7 մետր բարձրու-
թյան վրա դասավորված մակագրությունը

Նկար 15

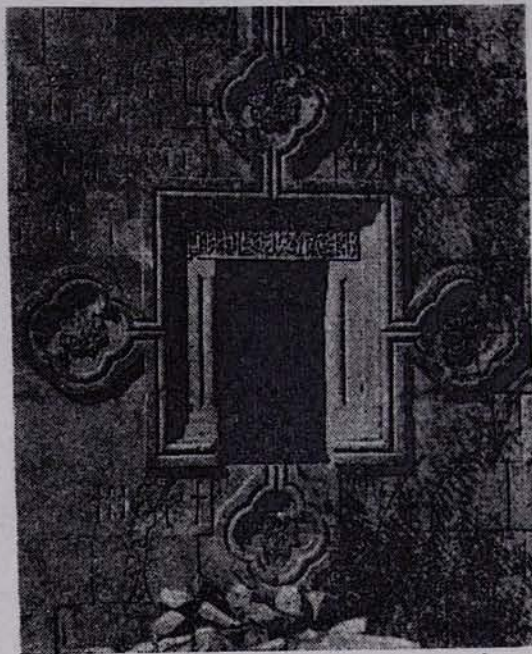
ՀԱՌԻՃԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՃԱԿԱՏԻ ՔԻՎԻ
ՎՐԱՑԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

համարյա ոչնչով չի զանազանվում ուրիշ քիվերի զարդաքանդակներից:

Ճիշտ այդպես է մեկնաբանված նաև նորավանքի Ս. Աստվածածին եկեղեցու արևելյան ճակատի ներքևի լուսամուտի գլխի վրա փորված արձանագրությունը (նկար 16): Տարբեր բարձրության ազատ դասավորված ուտուցիկ տառերի միացությունը ոլորագիծ բուսական զարդաքանդակի հյուսվածքի հետ՝ բովանդակությունը տվել է երկրորդական նշանակություն. գլխավոր նշանակությունը, ինչպես նաև նախորդ օրինակում, ստացել է դեկորատիվ կողմը: Արձանագրությունը, այլ քանդակի ու պատկերի բնույթով համանման զարդաքանդակի հետ

մեկտեղ ստեղծել են լուսամուտի բացվածքի գեղանկար ձևավորում:

Գեղարվեստական ձևավորում է տված եղել նաև Անիի Ս. Գրիգոր եկեղեցու (ԺԳ դար) արևաքանդակի ճակատային մասի վրայի արձանագրությանը, որի մի դրվագը պահպանվում էր Անիի միջնաբերդի հնադարանում²⁵:

Նկար 16

ՆՈՐԱՎԱՆՔԻ ՐՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏՎԱԾԱՆԻ
ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՐԿԻ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՃԱԿԱՏԻ
ԼՈՒՍԱՄՈՒՏԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

25 Գ. աբխախկոպոս Հովսեփյան, «Գրչության արվեստը հայոց մեջ», էջ 17, աղյուսակ 13, նկար 24:

(Շարունակելի)